

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2016

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 3–4 (2016)

UDK: 811.161.1'373'37

COBISS.SR-ID: 226399244

DOI: 10.2298/JF11604137S

Примљено: 15. јуна 2016.

Прихваћено: 21. јуна 2016.

Оригинални научни рад

МАРИЈА Ј. СТЕФАНОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду**

Филозофски факултет

Одсек за славистику

ЈЕДАН НАЧИН РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА ИЗБОРА НОМИНАТОРА КОНЦЕПТА У СЛУЧАЈУ СЕМАНТИЧКОГ ПАРАЛЕЛИЗМА

Питање разграничења концепата, односно избора лексема – номинатора концепата у лингвоконцептологији, етнолингвистици и другим правцима који истражују њихов садржај, појавило се као последица неједнозначно решеног проблема раздвајања полисемије и синонимије у лексичком систему, посебно у случајевима када се испитују исте лексеме у различитим дискурсима. У раду се врши анализа садржаја асоцијативних поља *труд* и *работа* са циљем да се утврди степен сличности и разлика међу њима, како би се видело да ли је реч о једном или двама различитим концептима. Претпоставка је да асоцијативна поља омогућују објективно утврђивање начина концептуализације, с обзиром на то да се елиминише утицај контекста. Закључак је да у савременом руском језику постоји један концепт – *работа*, а да се лексема *труд* повлачи ка периферији језичке употребе због чешћег коришћења у стилски и функционално маркираним контекстима.

Кључне речи: асоцијативни метод, полисемија, концепт *труд*, концепт *работа*.

1. Увод. Непосредан повод за разматрање питања разграничавања концепата и избора номинатора концепта био је почетак рада на пројекту ЕУРОЈОС под руководством академика Пољске академије наука Јежија Бартмињског, када је у првом информативном писму

---

* mstefanovic@ff.uns.ac.rs

** Прилог је резултат рада на пројекту „Језици и културе у времену и простору“ (бр. 178002), који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

на руском језику од сарадника тражено да у свом матерњем језику обраде концепт *работа*, а у другом – да обраде концепт *труд* као еквиваленте пољског концепта *praca*. С обзиром на чињеницу да опис концепта почиње анализом лексикографских извора, било је неопходно изабрати одговарајући номинатор – стилски неутралну именицу која на најбољи начин репрезентује смисао садржан у концепту. Међутим, у руском, као и у српском језику, лексема којима се најчешће означава ова специфична људска активност (р. *труд*, *работа*; с. *рад*, *йосао*) вишезначне су, њихова значења се подударају у више случајева, понекад се дефинишу једна преко других, па се поставља питање да ли се ради о двама директним номинаторима двају различитих концепата, или о једном концепту са једним директним номинатором, док је друга лексема само елемент у његовом номинативном пољу.¹ О оваквој ситуацији писала је и С. М. Толстој (Толстая 2006):

„Однако есть немало случаев, когда в разных словах совпадают не два значения, а все или почти все значения, т.е. имеет место некая комбинация многозначности и синонимии. Это совпадение я и называю семантическим параллелизмом“ (Толстая 2006: 24–25).²

Семантички паралелизам запажен је и у случају руских лексема *труд* и *работа*:

„В современном русском литературном языке *труд* и *трудиться* относятся к семантическому полю деятельности и коррелируют с такими словами как *работа*, *работать* и *дело*, *делать*. Во многих употреблениях эти слова и их дериваты выступают как синонимы: *ежедневный труд* и *ежедневная работа*, *умственный труд* и *умственная работа*, *опубликованные труды* и *работы*, *заниматься работой* и *делом*, *приступить к делу* и *приступить к работе*, *работник* и *труженник*, *устроиться на работу* и *трудоустройство*, *трудяга* и *работяга* и т. д. Однако во многих других случаях они не синонимичны: *строительные*, *земляные* и т. д. *работы*, но не *труды* и не *дела*; *орудия труда*, но не *работы* и не *дела*; *много дел*, *работы*, но не *труда*; *телефон не работает*, но не *трудится* и т. д.“ (Толстая 2008: 114).

Лексикографске дефиниције двеју наведених лексема (према БТСРЯ) потврђују велику блискост у значењима. За лексему „*труд*“

¹ У номинативном пољу концепта налазе се сва језичка средства која номинују концепт и указују на његова својства – в., на пример, Попова, Стернин (2007: 176).

² О семантичком паралелизму в. и Зализняк (2006: 399–402).

у БТСРЈ као прво значење даје се *'целесообразная деятельность человека, направленная на создание с помощью орудий производства материальных и духовных ценностей'*,³ као друго *'работа, занятие'*,⁴ треће је *'усилие, направленное к достижению чего-л.'*,⁵ четврто *'результат деятельности, работы; производство'*,⁶ а пето је назив школског предмета: *'предмет школьного образования; обучение навыков какой-л. профессиональной, хозяйственной деятельности.'*

Прво значење је најопштије и имплицира истовремено постојање циља и корисног резултата физичке или менталне активности човека, друго указује да се истом лексемом може назвати и обављање посла на радном месту (имплицитно такође са циљем и резултатом), треће упућује на неопходност улагања напора приликом неке усмерене активности, док се четвртим значењем метонимијски повезују активност и њен резултат, а пето представља специфичан предмет (*Технология*) у оквиру руског образовног система.

У БТСРЈ за прво значење речи „*работа*“ упућује се на глагол „*работать*“.⁷ С обзиром на вишезначност глагола од којег је настала

³ Примери којима се илуструје значење су: *Умственный т. Физический т. Производительность труда. Продукты труда. Научная организация труда. Общественное разделение труда. Охрана труда. Биржа труда. Люди труда* (высок.; трудящиеся).

⁴ Примери за значење *труд*²: *Тяжелый, напряженный т. Литературный, писательский, каторжный, непосильный труд. Заплатить за т. Плоды труда. Жить своим трудом. Положить много труда* (много трудиться). *После трудов праведных* (шутл.; поработав, потрудившись). | только мн.: *труды, -ов*. Повседневные хлопоты, заботы. *Дневные труды. Быть, жить в трудах*.

⁵ Са примерима: *Взять на себя т. что-л. сделать. С трудом уговорить кого-л. Все сделал без труда. Не стоит труда что-л.* (не имеет смысла, большого значения). *Напрасный т. что-л. делать* (бесполезно, тщетно). **Без труда не вынешь и рыбку из пруда* (Посл.).

⁶ Примери који се наводе су: *Многолетний т. Научный т. Т. всей жизни. Список печатных трудов. Труды Института растениеводства*.

⁷ Работать: 1. Заниматься каким-л. делом; трудиться. 2. Иметь где-л. какое-л. постоянное занятие, состоять где-л. на службе. 3. на кого-что. Обеспечивать, обслуживать кого-, что-л. своим трудом. 4. чем. Приводить что-л. в действие, управлять, действовать чем-л. (инструментом, орудием). 5. Находиться в действии, выполнять свое назначение; функционировать (о механизмах, агрегатах, устройствах и т.п.).

Примери којима се илуструје прво значење лексеме *работа* су: *Бесперебойная р. двигателя. Р. памяти, мысли. Продолжительность работы мотора. Р. сердца. Садиться, приниматься за работу* (начинать работать). *Р. кипит, спорится. Не могу оторваться от работы. Я его застал за работой. Наладить работу. Р. на кухне, по дому, по хозяйству занимает много времени. Р. над рукописью.*

именица, прво значење може се односити на активност у најширем смислу (укључујући и функционисање органа, уређаја и сл.), са имплицираним постојањем циља и резултата када се ради о људима као субјектима активности, што се готово поклапа са другим наведеним значењем за лексему „*работа*“,⁸ док треће значење лексеме употребљене искључиво у плуралском облику означава различите производне активности.⁹ Четврто значење односи се на посао као организовану активност у којој се учествује ради остваривања прихода (зараде),¹⁰ док се пето, шесто и седмо значење односе на објекат над којим се ради, или на специфичан резултат рада.¹¹ Осмо наведено значење термин је у физици.¹²

Поређење лексикографских дефиниција указује, пре свега, на подударање трију елемената присутних у значењу лексема: и *труд* и *работа* виде се као сврсисходне активности са резултатом (значења *труд*¹, *работа*^{1, 2, 3}), као активности које се врше на месту формалног запослења (значења *труд*², *работа*⁴) и као резултати спровођених активности (*труд*⁴, *работа*^{5, 6, 7}).

Ово упућује на постојање истог принципа концептуализације, односно истог начина виђења стереотипних ситуација у којима се користе лексеме *труд* и *работа* – у оба случаја у сврсисходној, често друштвено организованој активности учествују људи који на

⁸ (Обычно с опр.) Вид деятельности, труда; круг занятий, обязанностей. *Умственная, физическая р. Общественная р. Научная р. Воспитательная, педагогическая р. Р. по специальности.* / О какой-л. форме принудительного труда как средстве наказания. *Исправительно-трудовые работы. Каторжные работы.*

⁹ *Только мн.:* работы, -бот. (обычно с опр.). Производственная деятельность по созданию, обработке и т.п. чего-л. *Сельскохозяйственные р. Строительные р. Ремонтные р. *Встаёт заря во мгле холодной; На нивах шум работ умолк* (Пушкин).

¹⁰ Труд, занятие, как источник заработка; служба. *Постоянная, временная р. Сдельная, подённая р. Поступить, устроиться на работу. Снять, уволить с работы. Выйти на работу после болезни, отпуска.* // Место службы. *Идти на работу. Возвращаться с работы. Проводить кого-л. до работы.*

¹¹ 5. То, над чем работают, что подлежит обработке, находится в процессе изготовления. *Брать работу на дом. Раздать всем работу.* 6. Продукт труда, готовое изделие, произведение. *Печатные работы. Выставка работ известного художника. Сдать работу в срок. Работы по математике, биологии.* 7. (с опр.) Качество, способ, манера исполнения, изготовления. *Часы старинной работы. Вещь итальянской работы. Тонкая, грубая, топорная р. Прекрасное кружево, какая р.!*

¹² Процесс превращения одного вида энергии в другой. *Единица работы* (=джоуль).

одређени начин обављају посао и стварају објекте подложне класификацији на основу врсте и начина израде.

Пошто концептуализација обухвата и процес номинације, подударње у форми и садржају налазимо и међу изведеницама: на пример, бележимо постојање именица *работоспособность* и *трудо-способность*, *работоустройство* и *трудоустройство* итд. Именице – деривати од корена *работ-* (у ССРЈ и БТСРЈ) углавном се односе на рад као запослење и нису стилски маркиране (осим лексеме *работяга* која се користи у сниженом регистру): *работник*, *работница*, *безработица*, *работодатель*, *зарботок*), а од корена *труд-* већи број лексема такође се односи на рад као запослење, али употребљава се у официјелном језику и углавном представља термине из совјетске или савремене економије и права (*трудодень*, *трудоёмкость*, *трудозатрата*, *трудоиспользование*, *трудоустройство*, *трудоспособность*). Лексеме *труженник* (у значењу 1, 2 и 4 у БТСРЈ) и *труженница*, *трудолюб* и *трудяга* (прост.) односе се на особу која воли да ради уопште, а лексема *трудоголик* (разг.) односи се на особу која претерано много ради на послу (радном месту). Дакле, деривати од корена *работ-* повезани су најчешће са радним местом, као и они од корена *труд-*, при чему је разлика у изражењу стилској маркираности изведеница од овог корена.

У Русији су спровођена дисертациона истраживања посвећена концептима *труд* и *работа*, која нису дала одговор на питање да ли се ради о једном или више концепата.¹³ На пример, С. В. Суслович (2011: 8) указује на став да се у већини радова концепт *работа* сматра само једним од синонима којим се испољава концепт *труд*, и сматра да је немогуће јасно издиференцирати ова два концепта. Стога га назива парним концептом и обележава као „*концепт ТРУД / РАБОТА*“, износећи, чини се, контрадикторно мишљење да је, поред тзв. концепта *труд / работа*, и сваки од чланова пара истовремено самосталан концепт, али да је у свести припадника руске лингвокултурне заједнице чврсто повезан са својим „паром“ – другим елементом (Суслович 2011: 7–8), те тако изгледа да у руској концептосфери постоје три концепта са две лексеме које их номинују.

С обзиром на чињеницу да у различитим дискурсима иста лексема може да има различито значење, на то да различите лексеме

¹³ С. Суслович (2011: 9) пише: „В своём диссертационном исследовании мы исходим из того, что на данном этапе развития языка невозможно чётко разграничить концепты ТРУД и РАБОТА. В зависимости от контекста, от типа дискурса может происходить их отождествление, а в некоторых случаях – чёткая дифференциация или даже оппозиция. В ряде дискурсов выделяется именно концепт РАБОТА.“

могу да имају исто или слично значење, као и на то да сâм чин номинације увек има когнитивно-семантичку подлогу, посебно када се ради о „ширењу“ значења једне лексеме, сматрамо да је један од могућих начина да се дође до одговора о броју концепата и начинима концептуализације анализа материјала који дају валидна асоцијативна поља стимулуса *труд* и *работа* (представљена у РАС), пошто садржај асоцијативних поља није условљен контекстом нити подложен било каквом утицају истраживача на његове елементе.

Материјал валидних асоцијативних поља (АП) представља отеловљени садржај језичке свести савремених говорника језика и у њему су или експлицитно реализоване или се недвосмислено могу реконструисати све везе које просечни члан културнојезичке заједнице успоставља у вези са стимулусом, било да су изазване обликом и значењем стимулуса као елемента у језичком систему, било његовим честим повезивањем у говору или мишљењу са другим елементима (реакцијама у АП) током живота у заједници. Стога је полазна претпоставка да анализа АП са стимулусима *труд* и *работа* може да допринесе утврђивању да ли се ради о двама концептима (уколико се покаже да су разлике у структури и садржају велике), или о једном концепту са једним директним номинатором, уколико су разлике мање.

2. Асоцијативна поља *труд* и *работа*

Због веће прегледности анализираног материјала паралелно се дају реакције повезане идентичношћу постојеће везе која се реконструише између стимулуса и реакције.

Tertium comparationis за ово поређење је лексикографско значење за реч *труд* према БТСРЯ, пошто С. М. Толстој (2008: 114) истиче да лексеме *труд* и *трудиться* у поређењу са речима *работа*, *работать* и *дело, делать* имају апстрактније значење, што би значило и да је значење лексеме *труд* општије и стога прикладније да буде номинатор концепта уколико се установи да је реч само о једном концепту.

Табеле са садржајем АП дате су редоследом према лексикографским значењима, а унутар значења по броју реакција у АП *труд*.

У анализу нису укључене реакције које нису непосредно повезане са нашим задатком (риме, прецедентни текстови, реакције које није могуће недвосмислено укључити у асоцијативни систем), и није извршена квантитативна анализа садржаја поља, мада се, због

лакшег поређења, након последње реакције у реду табеле даје укупан збир на нивоу реда. Цифра након једне или више реакција одељених запетама указује на њихов број у АП.

2.1. Реакције које указују на везу са осталим елементима у семантичком пољу „људска активност“

У АП *труд* и *работа* знатан број реакција представљају синоними, квазисиноними, антоними и квазиантоними, што је уобичајено за садржај свих асоцијативних поља и потврђује повезаност лексема – стимулуса са осталим речима на лексичком нивоу и са концептима које номинују на когнитивном нивоу.

Табела 1: Реакције које указују на повезаност стимулуса у језичком систему

Труд	Работа
работа 53, дело 6, работать 4, деятельность 3, труд, не работа, трудиться 69	труд 20, дело 9, делать, занятие 3, дела, работа; работа, обычный; ¹⁴ трудиться 39
отдых 5, безделье 4, лодырь 2 11	отдых 16, безделье, времяпровождение 2, ботало, ¹⁵ не отдых, тунеядство 23

2.2. Реакције систематизоване према лексикографском значењу за труд у БТСРЯ

2.2.1. ТРУД¹ (‘Целесообразная деятельность человека, направленная на создание с помощью орудий производства материальных и духовных ценностей’)

Прво наведено значење за лексему *труд* указује на четири аспекта:

1. ради се о људској активности,
2. активност има циљ и очекиване резултате,
3. усмерена је на стварање материјалних и духовних вредности,
4. користе се средства за производњу.

¹⁴ Тачком и запетом испред и иза одвојене су реакције које садрже више од једне лексеме.

¹⁵ Везује се за брбљање као супротност раду (<https://ru.wiktionary.org/wiki/ботало>).

Сви елементи јављају се у посматраним АП, и говорници дају детаљне информације у вези са сваким од наведених аспеката.

2.2.1.1. Људска активност

Велики број испитаника експлицитно указује на неопходност учешћа у овим активностима које се посматрају као обавеза, али и на то да постоји и невољност условљена углавном леношћу.

Табела 2: Људска бића као вршиоци активности

Труд	Работа
людей, человека 4, наш 2, брат, детей, женщины, мой, народа, ребенка, самостоятельный, соседа, человек 19	моя 4, мама, наша, не моя, папа, работаю, сестры, человек 11

Табела 3: Обавезност и потреба спровођења активности

Труд	Работа
обязанность 5, необходим 3, надо 2, кормит, необходимый, нужен, нужный, жизнь, основа жизни, повод для жизни 17	нужная 3, необходимость 2, важно, всякая нужна, для всех, жизнь, нужна, нужный, обязателька, обязанность, судьба 14

Табела 4: Невољност учествовања у активности

Труд	Работа
лень 12, не любить 13	лень 7, неохота 2, не хочется, не хочу 11

У вези са негативним ставом према обављању ових активности је и чињеница да се за лексему *работа*² наводи постојање принудног рада као казне (*‘О какой-л. форме принудительного труда как средстве наказания’*), а примери за које лексикографи сматрају да најбоље илуструју друго значење за лексему *труд* (в. фусноту бр. 6) указују на претерано улагање напора, што изазива и потенцијално негативан однос према ономе што је представљено лексемом *труд*². Због тога су и реакције углавном са израженом негативном конотацијом. Сличност реакција у АП указује на идентичност концептуализације стимулуса.

Табела 5: Изразито негативне реакције
на аспект принуде на активност

Труд	Работа
адский 7, каторжний 6, подневольный 3, рабский, терпение 2, из-под палки, каторга, нечеловеческий, нудный, опасный, раб, раба, сатанический 28	адская, каторга, кошмар 3, зверская, мука 2, адская, каторжная, приговор, ужас, ужасно 18

2.2.1.2. Очекивање циља и резултата активности

Испитаници *труд* и *работу* виде као активности усмерене на циљ и постизање резултата, али указују и на могућност да се они не остваре (в. други ред у табели). Последица успешно извршених активности је друштвено признање.

Табела 6: Циљ / корист као последице активности

Труд	Работа
полезный 9, созидательный 3, полезный, ¹⁶ полезен 2, для себя, не напрасный, полезность, польза дела, пользу, помог, продуктивный 23	плодотворная, результат, созидание, творить, творчество, удачная 6
напрасный 8, бесполезный 4, впустую 3, пустой 2, бесполезен, бессмысленный, бестолковый, насмарку, не на пользу, ненужное, ненужный 24	бесполезная, ненужная, пустая 3
заслуга, успех, успешный 3	мощь, успех, успешная 3

Говорници руског језика *труд* и *работу* посматрају и као средства за постизање виших циљева, који су корисни и самом вршиоцу активности, и широј заједници. Уочава се знатно већи број оваквих реакција на стимулус *труд* него на стимулус *работа*.

¹⁶ За реакцију *полезный* вероватно грешком дају се фреквенције 9 и 2.

Табела 7: Активности које воде до узвишених циљева

Труд	Работа
облагораживаєт 13, на благо 11, честный 5, добросовестный, великий, благо 4, доблестный, на благо Родины 3, благородный, праведный 2, благотворительный, во имя блага человека, дело чести, для всех, для людей, для победы, долг, на благо людей, на благо человека, на пользу Родине, на славу, на славу Отечества, на совесть, неоцененный, неповторим, Отечество, славный, совесть, труд на благо общества 70	долг 3, на благо общества, ради будущего, чести 6

2.2.1.3. Постојање двеју врста активности (физичке и менталне) којима се долази до циља и резултата

Реакције указују на постојање обеју врста активности. У ову групу укључене су реакције које или веома јасно, често и експлицитно, говоре о подели активности на физичке и умне, или представљају објекте на којима се оне врше.

Табела 8: Претежно интелектуална или претежно физичка активност којом се стварају духовне и материјалне вредности

Труд	Работа
умственный 3, интеллектуальный, наставление, рациональный, учеба, учиться 8	учеба 11, умственная 2, мысли, мыслить, писать, ученая, наука 18
физический 4, руки 3, домашний, морковь, производство, рыба 12	корова, овощи, ремонт 3

2.2.1.4. Употребљавају се средства за производњу

Међу реакцијама овог типа очекивано доминирају алати и оруђа за физички рад.

Табела 9: Средства за обављање активности

Труд	Работа
лопата 6, молоток 4, грабли, кирпич, люди с лопатой, молот, с лопатой, топор 16	станок 3, молоток 2, книги, лопата, с книгой, рычаг, стол, топор 11

2.2.2. ТРУД² (*‘Работа, занятие’*)

Друго наведено значење лексеме *труд* односи се на активности на радном месту.¹⁷ Подаци који се добијају из АП указују на прототипичну ситуацију која обухвата професионалне вршиоце активности, место где се активност може обављати, њено планирање, етапе у обављању посла, новац као плату.

Примећујемо знатно мањи број реакција које се односе на стимулус *труд* у вези са детаљима (место обављања активности, етапе у спровођењу активности и интензитет), док не бележимо реакције које указују на планирање активности и услове при којима се обавља, као ни на запослење које се тражи или већ има. Оне постоје само у вези са стимулусом *работа*, о чему говоримо ниже.

2.2.2.1. Професионални вршиоци активности

У овој групи реакција добијамо податке о различитим занимањима вршилаца активности и о њиховим пожељним особинама.

Табела 10: Активност као професија

Труд	Работа
рабочий 3, высококвалифицированный, земледельца, учителя 2, бурлаков, врача, крестьянин, писателя, профессия, рабочих, спецовка, ученых, учитель 18	учителя 3, по специальности 2, инженер, инженерная, педагог, профессионализм, профессия, рабочий в спецодежде, специальность, учитель, ученого, физика 15

¹⁷ Иако се ово значење објашњава полисемантичним лексемама *‘работа’* и *‘занятие’*, примери које дају аутори речника упућују на овакво разумевање.

Табела 11: Пожељна својства вршилаца активности

Труд	Работа
упорный 6, кропотливый, старание, талант, умение, хитрость, человеком красен 12	заинтересованность, на совесть, серьезная, серьезно, тщательно, усидчивость 6

2.2.2.2. Место обављања активности

Табела 12: Место обављања активности

Труд	Работа
земля 3, завод 2, в колонии, в саду, где, дача, институт, мастерские, на земле, огород, фабрика, целина, школа 16	дом 7, школа 6, завод 4, в школе, дома, на дому 3, и дом, редакция 2, больница, в ВГНЦ, в поле, где, далеко, далеко от дома, здание, канава, на заводе, на картошке, на кухне, офис, по дому, подметать улицу, поле, рядом, университет, фабрика 48

2.2.2.3. Материјална надокнада за обављену активност

Највећа разлика која се запажа међу реакцијама за *труд* и *работу* је постојање оних које указују на то да се за труд често не очекује материјална надокнада, док таквих у АП работа нема.

Табела 13: Новац као плата за обављени посао

Труд	Работа
бесплатный 3, бескорыстный, деньги 2, дармовой, добровольный, оплачен, платный 11	деньги 4, барыш, высокооплачиваемая, зарплата, низко оплачиваемая, прибыльная, халява 10

2.2.2.4. Активност као организовани процес

У оба АП постоје реакције које се односе на обим, комплексност и интензитет активности која се посматра као процес, али је њихов број знатно већи у АП *работа*. За активност која је планирана и организована у АП *труд* нема реакција.

Табела 14: Обим и комплексност активности

Труд	Работа
монументални, огромни 2	сложна 7, велика 3, одговорна 11

Табела 15: Интензитет (брзина) и успешност активности

Труд	Работа
у пуној сили	купи 7, спори се 5, брже, брзо, не спори се, не терпи, неотложна, стојати не велити 18

Табела 16: Активност као процес са етапама

Труд	Работа
извршен 1	извршена 2, стоји 2, завршити, завршена, иде, завршена, почела, завршена, чека, процес 12

2.2.2.5. Веза са политичким и економским системом земље

У оба АП забележене су реакције које упућују на везу стимулуса *труд* и *работа* са економским и политичким системом. Знатно јаче везе бележе се за стимулус *труд*.

Табела 17: Веза са политичким системом

Труд	Работа
ударни 13, комунистички, јавни 3, поштовани, социјалистички 2, у поштовању, у име, општи, социјализам, СССР, бригада, радник 30	ударна 1

Табела 18: Веза са економским системом

Труд	Работа
производни, слободни 3, капитал, намени, услужни, с оддајом, приватни 11	налево, деловна 2

2.2.3. ТРУД³ (*‘Усилие, направљено к достижению чего-л.’*)

Материјал АП потврђује да говорници руског језика и *труд* и *работу* виде првенствено као веома напорне активности, чешће физичке него умне. У табелу су одвојено укључене и реакције које указују на последице уложеног напора.

Табела 19: Напор или лакоћа обављања активности

Труд	Работа
тяжелый 45, непосильный 9, нелегкий, тяжкий 2, мука, напряженный, пот, трудно, трудный, тяжелая, тяжело, тяжесть 66	трудная 50, тяжелая 33, забота 22, тяжкая 3, до седьмого пота, трудоемкая, на износ 2, до изнеможения, изнурительная, лошадиная, лошадь, на убой, не из легких, негр, нелегка, трудно, трудность, трудный, тяжело, тяжелый, усилия 133
усталость 4, исчерпал себя, сон 6	усталость 7, зевота, спать, утомление 10
легкий 6, посильный 2, без труда 9	легкая 9, без заботы, не бей лежачего, не бей сидячего, простая 13

2.2.4. ТРУД⁴ (*‘Результат деятельности, работы; произведение’*)

У АП постоје и реакције које указују на чињеницу да се лексемама *труд* и *работа* могу назвати и објекти настали као резултат активности.

Табела 20: Потврда постојања лексикографског значења *труд*⁴

Труд	Работа
жизни 2, произведение, 99 томов 4	домашняя 4, курсовик, письменная 6

2.2.5. ТРУД⁵ (*‘Предмет школьного образования; обучение навыков какой-л. профессиональной, хозяйственной деятельности’*)

Лексема *труд* користи се као популарнији назив предмета који се у руским школама учи од првог разреда основне до завршног разреда средње школе (*Технология*).

Табела 20: Потврда постојања лексикографског значења *труд*⁵

Труд	Работа
урок 3, предмет	

2.3. Реакције – оцене активности

Уобичајено за концепте који су релевантни за припаднике културнојезичке заједнице је да садрже оцене говорника. Оне су често супротне, јер су резултат индивидуалног става и искуства испитаника. Реакције које издвајамо или су речи које означавају позитивне или негативне емоције и ставове, или имају такву конотацију.

Реакције – оцене из АП *труд* и *работа* могу се поделити на уопштене оцене и ставове и оне које се тичу неког од аспеката активности у које је укључен вршилац, јер су очигледно резултат непосредног учествовања у њима (в., на пример, облике прошлог времена глагола у оба АП).

Табела 21: Уопштено позитивне оцене и ставови

Труд	Работа
радость 6, радостный 4, в радость, на радость, приятен 13	радость 4, любовь 2, удовольствие 2, добрая, клад, нормальная, смех 12

Табела 22: Уопштено негативне оцене и ставови

Труд	Работа
враг, вред, дрянъ, не в радость, недовольство, невыносимый 6	глупая 3, бардак, безобразный, гадость, говно, грусть, дрянъ, дурак, дурная, невеселая, нелюбимая, не нравится, не сахар, поганая, позорная, скверная, хмурая 19

Табела 23: Позитивне оцене процеса активности са аспекта вршиоца

Труд	Работа
от души, счастливый, счастье, удача, удовольствие 5	интересная, любимая 24, нравится 7, по душе 5, увлекательная 3, интерес 2, занимательная, затягивает, зов, охота, с охотой, по призванию, увлекает, увлекательный 73

Табела 24: Негативне оцене процеса активности са аспекта вршиоца

Труд	Работа
монотонный, надоел, однообразный, скучный, утомительный 5	нудная, скучная 4, надоела, неинтересная 2, заела, монотонная, мука или любимое дело, ¹⁸ нудно, однообразие, однообразная, скука 19

2.3.1. Реакције – оцене активности или објекта као резултата активности

У оба АП бележе се реакције које не могу недвосмислено бити сврстане у опште оцене, јер је могуће да се односе и на квалитет објекта који је настао активношћу (значења *труд*⁴ и *работа*⁶).

Табела 25: Оцене активности или објекта – резултата активности

Труд	Работа
хорошо 3, плохо, хороший 5	хорошая 10, плохая 4, качественная, классная, ¹⁹ лучшая, отличная, очень хорошая, прекрасная, приметная, хороша, хорошо 23

¹⁸ Иако реакција садржи супротне ставове, уврштена је у ову групу због редоследа којим су изнети.

¹⁹ Могуће је да се реакција односи на рад у разреду (онда би могла бити сврстана у табелу 12), али у руском језику придев „*классный*“ у разговорном језику значи ‘добар’.

2.4. Реакције које њосиоје само у АП работа

Све до сада груписане реакције биле су, у складу са коришћеним трећим чланом поређења (лексикографским значењима за *труд*), систематизоване тако да се види подударане у вербализацији аспеката у оба анализирана АП који се везују за наведена значења. Међутим, остао је мањи број реакција из АП *работа* неразврстаних у табеле. Неке од њих условљене су разликом у лексикографском значењу, а неке, чини се, имају подједнако важан значај и за решавање питања којим се бавимо.

2.4.1. *Работа* у значењу рад, функционисање организма или механизма

Прво значење лексеме *работа*, као што смо показали, везује се за вишезначни глагол *работать*, а међу његовим значењима (*работать*⁵) је и ‘*находиться в действии, выполнять свое назначение; функционировать (о механизмах, агрегатах, устройствах и т.п.)*’. Лексема *труд* нема значења у којима би се упућивало на инаниматне вршиоце активности.

Реакције овог типа у АП *работа* су *мозга 2, и робот, машина, машины, мозг, сердца*.

2.4.2. Активност као запослење – радно место

У АП *работа* реакције су углавном у облику одговора на стимулус схваћен као питање, што није необично за асоцијативне експерименте. Испитаници одговарају реакцијама да посао већ имају или немају, да их чека у будућности, и да се о томе могу распитати: *есть работа 6, будущее, ждет, единственная, не, нет, нет работы, требуется, узнать*. Укупно их је 14.

2.4.3. Услови под којима се обавља активност

Детаљи о условима рада и њиховим последицама налазе се искључиво у АП *работа*: *черная 2, грязная, пыльная, сидячая*.

2.4.4. Планирање организоване активности

Реакције *задание, нагрузка, программа, руководитель, самостоятельная* говоре о детаљима планиране активности.

3. Закључак

Анализа АП *труд* и *работа* још једном је потврдила да су валидна асоцијативна поља поуздан извор за проучавање семантике. Сва лексикографска значења за обе лексеме (осим термина из физике за лексему *работа*⁸) потврђена су у материјалу, а испитаници

су дали податке и о различитим детаљима у вези са активностима названим наведеним лексемама.

Подаци из асоцијативних поља *труд* и *работа*, систематизовани према принципу семантичке блискости реакција са установљеним лексикографским значењем према БТСРЈ, потврдили су готово потпуно поклапање у начинима виђења оног што се назива лексемама *труд* и *работа* у руском језику. Највећи број добијених реакција за стимулус *труд* је *работа* (53), док је реакција *труд* за стимулус *работа* на високом петом месту, са 20 испитаника који су на овај начин реаговали, што говори о великој блискости појмова названих различитим речима. То потврђује и сличност у апсолутном броју систематизованих реакција у појединим сегментима. На пример, приближно исти број реакција за *труд* и *работу* (17: 14)²⁰ односи се на обавезност или неопходност спровођења ових активности, као и на то да у њима испитаници нерадо учествују (13: 11), док је нешто већа разлика у броју негативних реакција на принудни аспект рада (28: 18), на указивање на интелектуални рад (8: 18) и физички рад (12: 3).

Велика разлика бележи се, помало неочекивано, у виђењу посматране активности као корисне (23: 6).²¹ Интересантно је и да АП која говоре о неуспеху активности показују велику разлику (24: 3), што, судећи по броју реакција, као да доводи у равнотежу мишљења испитаника о конкретној користи оног што се назива *труд*, док је за АП *работа* ипак превладао став да је она корисна. Сличну разлику примећујемо и када се ради о реакцијама – антонимима и квазиантонимима (леност, одмор, дангубљење и сл.), где је пропорција 11: 23, при чему се у АП *труд* појављују само три различите лексеме,²² а у АП *работа* – 6. Све ово, према нашем мишљењу, говори о ближем или непосреднијем односу испитаника према оном што се назива *работа*, а што потврђује још неколико чињеница: учесници у анкети дају много више података о месту обављања активности (16: 48), о потребној брзини њеног обављања, интензитету и успешности (1: 18), виде је као процес са јасно утврђеним етапама (1: 12), указују на њен обим и сложеност (2: 11). Број реакција које указују на оцену и став према наведеним активностима такође је индикативан: уоп-

²⁰ Овде и даље први број односи се на број реакција у АП *труд*, а други на АП *работа*.

²¹ Интересантно је да се корен *пол(е)з-* налази у 16 од укупно 23 реакције, док не постоји међу реакцијама у АП *работа*.

²² Мањи број различитих реакција упућује на већу стереотипност, а она је често знак слабије везе са објектом који се карактерише.

штено позитивно мишљење о оном што се назива *работа* имала су 73 испитаника, према 5 испитаника која су овако реаговала на стимулус *труд*, а уопштено негативно – 19 за стимулус *работа*, а 6 за стимулус *труд*. Иако су активности као напорне окарактерисане у великом броју реакција за оба АП, ипак је оних у АП *работа* два пута више (66: 133). Стога сматрамо да су лична искуства, непосредан контакт и уопште већа повезаност у свакодневици условила велику разлику у броју забележених реакција.

Међутим, оно што у највећој мери може да утиче на доношење закључка о статусу лексема као номинатора једног или више различитих концепата јесу следећи подаци: за АП *труд* забележено је 70 реакција које упућују на „узвишеност“ циљева активности, док је у АП *работа* свега 6 оваквих примера; о материјалној надокнади за обављене активности говори се готово у подједнакој мери у оба посматрана АП, али од 11 реакција за АП *труд* у 7 је реч о њеном непостојању (или о томе да се не очекује наплата), док оваквих реакција нема у АП *работа*; реакције које повезују лексему *труд* са политичким системом су неупоредиво бројније од оних које се појављују на лексему *работа* (30: 1), а ситуација је слична и када се ради о реакцијама (најчешће терминима) којима се *труд* повезује са економским системом у односу на истоврсне везе које успоставља стимулус *работа* (11: 2).

Досадашња истраживања концеп(а)та *труд* и *работа* у руском језику вршена су на материјалу различитих врста текстова: огласа, религијске литературе, фолклора, вицева итд., и веома тешко је било утврдити прецизне услове за избор једне или друге лексеме, и на основу тога закључити која је сфера обухвата једног или другог (или „парног“ концепта). Чињеница да се у ситуацији одсуства контекста у асоцијативним пољима у потпуности поклапају сви аспекти значења издвојени за лексеме *труд* и *работа*, да су идентични и потврђени реакцијама у оба асоцијативна поља ставови о неопходној и корисној људској менталној или физичкој активности која захтева напор, те је због тога често избегавана, али и цењена у заједници, допушта да се закључи да у савременом руском језику постоји један концепт – *работа*, а да се лексема *труд*, мада још увек није стилски маркирана, почиње померати ка периферији, чувајући место у вишим стилским сферама и у дискурсима који се не баве свакодневицом.

Цитирана лијераџура

- Зализњак, Анна Андреевна. *Многозначност в языке и способы ее представления*. Москва: Языки славянских культур, 2006.
- Попова, З. Д., И. А. Стернин. *Когнитивная лингвистика*. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007.
- СТЕФАНОВИЋ, Марија. „О анкети отвореног типа као извору за опис концепата: рад.“ У: С. Гудурић, М. Стефановић (ур.). *Језици и кулџуре у времену и џросџору: џемайски зборник*. 3. Нови Сад: Филозофски факултет, 2015: стр. 115–123.
- СУСЛОВИЧ, Светлана Валерьевна. *Когнитивно-дискурсивные характеристики концепта ТРУД/РАБОТА как дискурсивно-коммуникативной единицы*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. [Место защиты: Сев. (Арктический) федер. ун-т им. М.В. Ломоносова]. – Архангельск, 2011. < <http://dlib.rsl.ru/viewer/01005002527#?page=1> > 15.05.2016.
- ТОЛСТАЯ, Светлана Михайловна. „Многозначность и синонимия в общеславянской перспективе.“ *Јужнословенски филолог*, 62 (2006): стр. 19–29.
- ТОЛСТАЯ, Светлана Михайловна. „Труд и мука.“ *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. “ Москва: Индрик, 2008.

Извори

- Ассоциативный словарь русского языка (РАС). Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкассова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. Русский ассоциативный словарь. В 2 т. Москва: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2002.
- Большой толковый словарь русского языка (БТСРЯ). Гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 2000.
- Словообразовательный словарь русского языка (ССРЯ). А. Н. Тихонов. Словообразовательный словарь русского языка: В 2-х т. Москва: Русский язык, 1985.

Мария Ј. Стефанович

О ПРОБЛЕМЕ ВЫБОРА НОМИНАТОРА КОНЦЕПТА В СЛУЧАЕ
СЕМАНТИЧЕСКОГО ПАРАЛЛЕЛИЗМА

Резюме

Исследования концептов начинаются с определения номинатора – лексемы, которая является лучшим представителем идеи о самом концепте. В случае семантического параллелизма, т.е. существования двух или более многозначных разнокоренных лексем, называющих один и тот же предмет или явление, которое считается концептом, необходимо установить процедуру выбора номинатора. Идентичность многих из значений таких лексем и возможность их взаимозамещения в некоторых, но не во всех дискурсах затрудняет определение числа концептов, которые они номинируют. Таким образом, необходимо решить, является ли лексема номинатором концепта или представляет собой лишь один из элементов номинативного поля концепта, названного близкой по значению лексемой.

Ассоциативные поля содержат не связанные с контекстом знания о концепте, поэтому их анализ может указать на способы концептуализации рассматриваемых лексем и на их отношения в лексической и семантической сферах.

Анализ полноценных ассоциативных полей *труд* и *работа* в русском языке позволил прийти к выводу, что концепт *труд* является частью концепта *работа*, поскольку у них совпадают все аспекты концептуализации. Однако лексема *труд* в сознании современных носителей языка в большей степени связана с политической, экономической и моральной сферами, вследствие чего она начинает перемещаться на периферию лексической системы. Лексема *работа* в русской концептосфере должна считаться номинатором концепта, связанного с целенаправленной деятельностью человека.

Ключевые слова: ассоциативный метод, многозначность, концепт *труд*, концепт *работа*.

Marija J. Stefanović

ON THE SELECTION OF CONCEPT NOMINATOR IN CASES OF SEMANTIC
PARALLELISM

Summary

Analysis of a concept starts from the concept nominator – a word that best represents the idea behind the concept. In cases of semantic parallelism (i.e. existence of two or more often polysemous words that nominate the same object or idea) it is necessary to establish the procedure for the selection of the concept nominator. It is often the case that the many meanings of such words are identical, in certain, but they are not interchangeable in all contexts, which makes it difficult to determine the number of concepts they represent. Therefore, it is necessary to establish whether a word is the nominator of a concept, or it is only one of the possible elements in the concept's nominative field.

The associative fields contain information on the concept that an average person has, and that knowledge is context-free, so the analysis of associative fields shows the ways of conceptualization for the analyzed lexemes and it shows their relation in the lexical and semantic systems.

Analysis of the associative fields *trud* and *rabota* in the Russian language has shown that the concept *trud* is included in the concept *rabota*, because all aspects of their conceptualization coincide, but the lexeme *trud* is perceived as more related to the political, economic and moral spheres, so it is shifting towards the periphery of the lexical system. The lexeme *rabota* should be considered the nominator of the concept related to purposeful human activity in the Russian conceptsphere.

Keywords: associative method, polysemy, concept *trud* (Russian), concept *rabota* (Russian).